

The origins of the Swedish European bison breeding

Tommy Svensson

EBCC Scandinavia, Sweden

Introduction – One hundred years of rescue work

The story of the Avesta Breeding Center begins on Saturday, September 8, 1923. The Consul General Axel Ax:son Johnson was invited to dinner at the home of a good friend. In his pocket he had the newspaper, which that day contained an article about the "International Society for the Protection of the European Bison", newly founded in August 1923. And he had also read about Sztolcman's appeal, which took place in Paris on June 2, 1923.

His host at that dinner was none other than the newly appointed vice president of the Society. At the time was the world famous Alarik Behm, curator at Skansen in Stockholm.

Behm had successfully bred European bison there in Stockholm with the founding couple F 89 BILMA and M 87 BILL.

At the dinner with Alarik Behm, Axel Ax:son Johnson expressed a desire to take care of the surplus European bison that Skansen had no room for. According to Alarik Behm, Johnson said, "I have a lot of forest up there in Västmanland and I can build an enclosure for them there if you want."

In November 1923, the construction of the wisent enclosure in Långsjön was started... Only five months after Sztolcman's call!

The three persons who accomplished the work

The early history of Swedish wisent breeding is mainly the result of the efforts of three people. And it is interesting to see what dedicated people can achieve when they work together. And it is very nice to see that they were friendly despite their initial differences. This "team" has managed to build up the breeding in Sweden and the rescue work in Europe. It is an exciting story to follow, and they had to overcome many difficulties and survive two world wars, and almost failed!

Figure 1. Alarik Behm (source: Nordiska Museet, Skansen, Stockholm).

The first of the three people was: **Alarik Behm** – curator of the zoological department of Skansen in the Nordic Museum in Stockholm (Fig. 1). He was the breeder in the group. He had successfully taken care of the three animals that Skansen had received from Hagenbeck. The latter had donated the animals during the problems of the First World War. Behm succeeded in breeding them in Skansen. At that time it was extremely difficult to keep wisents in captivity and survive.

In Avesta, on the other hand, it was even more difficult to succeed. And thanks to Consul General **Axel Ax:son Johnson** (the owner of the iron company in Avesta; Fig. 2) with his financial base and entrepreneurial spirit, it probably would not have worked either.

Together with **Erna Mohr** from Zoological Museum in Hamburg. She was very involved in the early work in Sweden. She often visited Långsjön, the Avesta breeding center and Skansen in Stockholm. She documented the individual animals for the pedigree book and took a lot of photos.

In the beginning she was very upset with Axel Ax:son Jonsson because he did not listen to her advice at first. Eventually, they traveled together to Amsterdam and rescued two European bison from being shipped to the United States. The animals were sent to Sweden instead. She also made the

drawings for the buildings at Stubbsveden in Avesta. Erna Mohr loved the large forests in Sweden, and she also explored other animals here. She often visited Sweden in older days.

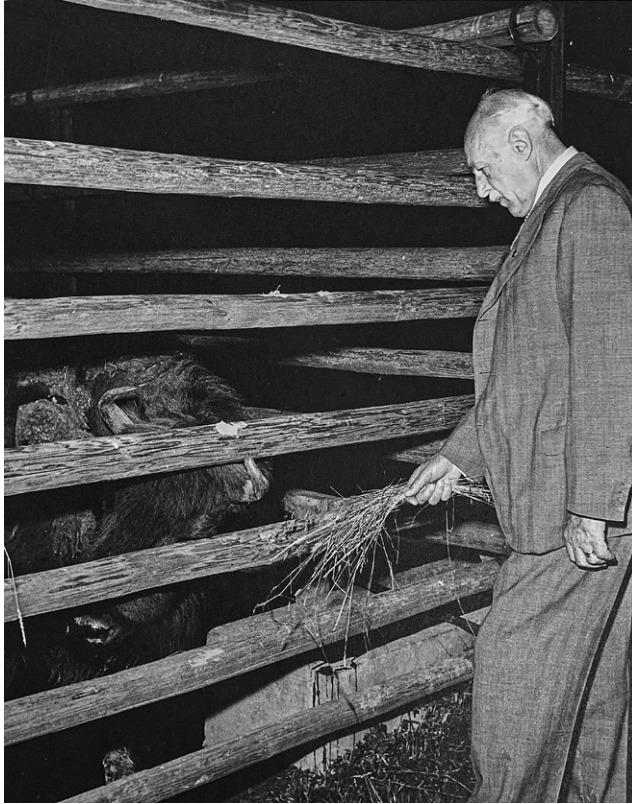

Figure 2. Consul General Axel Ax:son Johnson (source: Engelsbergsarkivet/Nordstjernan AB).

The First World War – when it all began – in Skansen (Stockholm)

The lonely bull on the hill!

The history of Swedish European bison breeding actually begins in 1910, when the first wisent came to Sweden and to Skansen. The bull was born in the famous group in Berlin Zoo, it was **13 BERNADOTTE** (father **7 PLUTO** and mother not named, pedigree no 8).

Erna Mohr, wrote this about him: *With his pedigree and with good care, it was not surprising that he would develop into a strong and beautiful representative of the great Lithuanian wisent.* She goes on to write: *on the tender-blooded wisent*

Figure 3. First calf of BILMA: female 90 BILLA (source: Archive of EBPB)

breeding in Skansen and in Sweden, however, he had no influence. Today we had said that he belonged to the lowland line, from the Białowieża.

He became father of two bull calves together with 89 BILMA (Tabl. 1, Fig 3). The first calf was named 91 STOCKWELL in 1920 and the second one 92 STOSSVOGEL in 1923. The first one was killed by bull when the calf was only 6 days old. The other unfortunately also died after 81 days.

As a gift, Skansen receives two important breeding wisents plus one more!

Suddenly – in the spring, on March 31, 1916, the famous company Hagenbeck in Germany gave Skansen three European bison. The reason was that during the (First World) War they no longer had the opportunity to travel around and exhibit animals.

Table 1. The progeny of female 89 BILMA, born in Białowieża in 1913, transferred to Stockholm in 1916 and coming back to Białowieża in 1935. She died in 1939.

No	Year	Sex	Name	Father	Send to
1	1918	F	90 BILLA	BILL	1924 to Avesta
2	1920	M	91 STOCKWELL	BERNADOTTE	killed by bull
3	1922	F	94 BISKRA	BILL	1924 to Avesta
4	1923	M	92 STOSSVOGEL	BERNADOTTE	died at age 81 days
5	1924	F	93 BISERTA	BILL	1920 to Białowieża
6	1926	F	97 BIFURKATION	BILL	died at age 16 days
7	1927	F	161 BISCAYA	BILL	1930 to Białowieża
8	1929	M	186 BJÖRNSON	BILL	1935 to Białowieża
9	1931	M	212 STOJARE	BOJAR	Breeding bull in Skansen

All three animals were emaciated and renegade and bore clear signs of the privations of war. They had to recover for a few years, and then the offspring began to breed, Alarik Behm writes.

At that time, the bull 87 BILL (from Budapest Zoo) and the female 89 BILMA (from Białowieża) were only about 1.5 years old, but both were pure lowland European bison (Fig. 4, 5). The third animal was the cow SIGYN (from Budapest Zoo), which was about 2.5 years old and caused trouble in both Sweden and Poland. Erna Mohr had long suspected that SIGYN had

Figure 4. Male 87 BILL and hybrid female SIGYN, year 1918 (source: Archive of EBPB)

Figure 5. Female 89 BILMA with 186 BIORSON, July 1933 (source: Archive of EBPB)

American bison blood. After 12 years of research, she was finally able to prove at the end of 1928 that SIGYN'S mother Hornitsha (from Askania Nova) was a cross between an American bison and a cow of the Hungarian Steppe cattle.

The consequence of the catastrophe was that all SIGYN'S offspring had to be taken out of breeding.

1923–1939. The first Wisent reserve in Långsjön

On June 21, 1924, the reserve at Långsjön was ready for the calves from Skansen. Six of the ten animals from Skansen were sent to Långsjön.

Consul General Axel Ax:son Johnson paid for the construction of the large enclosure and was responsible for feeding the animals. Management of the animals was handled by Consul General own staff from his farm in Stora Bjurfors. However, Skansen and the Nordic Museum in Stockholm continued to own the animals.

The very first wisent released at Långsjön was the heifer 94 BISKRA, then came the young bull BALDER and his sister SVEA. In October the cow 90 BILLA was released into the reserve together with her hybrid calf FYLGIA. Later also the old cow SIGYN came to Långsjön too, the mother of BALDER and SVEA, (Fig. 6, 7).

Figure 6. Hybrid cow FYLGIA (fot. Erna Mohr, source: Archive of EBPB)

Figure 7. Hybrid cow SVEA (fot. *Erna Mohr*, source: Archive of EBPB)

In the beginning everything went well. The first calf in Långsjön was born on July 5, 1926, a bull calf. But at the end of 1928, Erna Mohr discovered the pedigree of the female SIGYN. All her offspring now had to be taken out of breeding.

The first problems in Långsjön – the story of the hybrid bull

BALDER

Erna Mohr, traced the pedigree of the individuals and took photos of them. She suspected that BALDER'S mother SIGYN had American bison blood. After 12 years of research, she got the proof. *With its powerful, sweeping horns, it is more reminiscent of the extinct steppe bison (Bison priscus) than of a European bison*, she writes.

The bull, BALDER, was one of SIGYN'S offspring. Alarik Behm decided that BALDER should be taken out of breeding immediately.

On December 2, 1928, a truck pulled up at Långsjön and picked up him and his son LILL-BALDER to take them to Hagenbeck in Stelingen. After two weeks he was taken to Frankfurt Zoo. There he arrived in very poor condition and died in January 1929.

The “giant bull” from Germany

A purebred European bison bull was sought to replace BALDER. Erna Mohr had reserved a young bull from Berlin Zoo named BERNSTEIN for Långsjön. But he never arrived in Sweden.

Dr. Lutz Heck, the director of the Berlin Zoo at that time, wrote in his book (*Tiere – Mein abenteuer, Erlebnisse in Wildnis und Zoo*): *In 1928 I brought one of the most beautiful and largest purebred European bison bulls living at that time to Springe, the famous Bernstein.*

His plan was to send BERNSTEIN to the Schorfsheide and cross him there with American bison. But fortunately, BERNSTEIN was able to stay in Springe.

But there was another young bull in Springe, the young bull 156 BOJAR (Fig. 8). He was born in Boizenburg on May 23, 1926. He was first sent to Springe, but he attacked people and also broke the thick beams around the enclosure into a thousand pieces. That's why they did not want him in Springe anymore. They returned him to the Carl Hagenbeck company, which had the order to bring him to a place where he would be better off.

So BOJAR came to Sweden instead of BERNSTEIN, some called him the giant from Germany. He was first in Skansen for a while and had a calf with BILMA before he was sent to Långsjön.

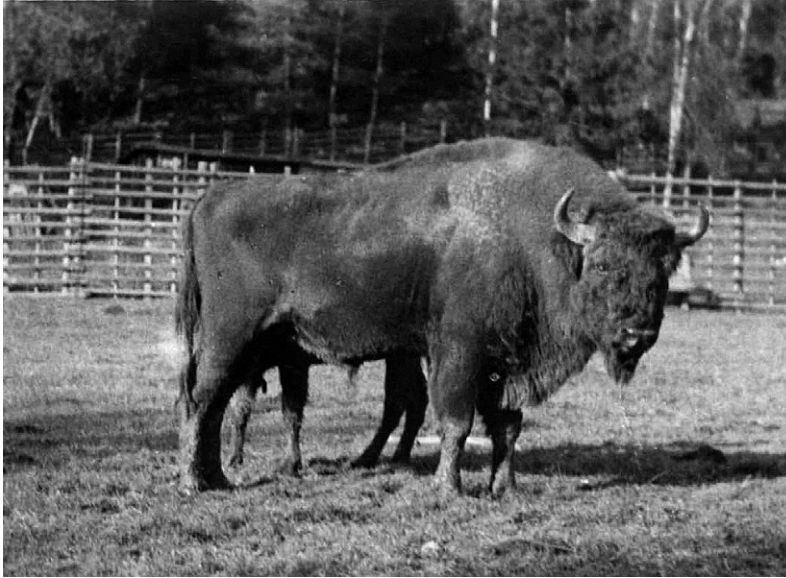

Figure 8. Bull 156 BOJAR, September 1936 (fot. *Erna Mohr*, source: Archive of EBPB)

Erna Mohr first saw BOJAR in Långsjön in 1936, he was six years old at the time. She thanks Långsjön for letting him run as the bull he is, but she disagrees that he can be called a giant bull. Erna Morh even describes him as rather short-legged and low. On the other hand, he is very muscular, has a strong bone structure and is therefore heavier than a lowland bull. She also said, *To call Bojar a giant bull in Germany in 1920, when he was only three years old, must be considered flattery!*

Table 2. Progeny of male 156 BOJAR

No	Year	Sex	Name	Mother	Send to
1	1930	F	188 STORMFLOD	90 BILLA	Långsjön
2	1931	M	212 STOJARE	89 BILMA	<i>Breeding bull in Skansen</i>
3	1933	F	236 STOLA	188 STORMFLOD	Långsjön
4	1940	M	551 AVLE	259 ARLETTE	Avesta

BOJAR became an important part of Swedish breeding history with his son 212 STOJARE.

Together with the two Polish females from Białowieża (211 PUSTOLKA and 256 PUSTELNICA daughters of 163 BORUSSE and 161 BISCAYA) he built up the breeding population in Sweden. Their surplus from Skansen was sent to Långsjön and later to Avesta.

More trouble ... The little red house burns down!

In 1935, the little red house where the wisent warden and his family lived burns down. The family has to move to the manor.

Now comes a time when there is no one to monitor the population of European bison except to feed them. The bull BOJAR is difficult to tame, killing both his own calves and other animals in the enclosure such as the small horses and the big moose that lived there. He has often tried to climb over the fence.

Erna Mohr is upset that there is no one to report the breeding results from Långsjön, as there used to be. She writes a letter to the Consul that the first thing he has to do is to replace the burned house. And the animals must: *receive their regular care several times a day under control. [...] The bull Bojar, which is of course a valuable breeding animal, has already taken the lives of several calves – so the herd cannot grow, and it has not in recent years.*

The Consul General is concerned and is thinking about another solution. In 1936, the Consul General buys the European bison in Långsjön from Skansen. Erna Mohr comes to Sweden and Långsjön to inspect the animals herself.

She was also in Skansen and took a photo of male 212 STOJARE, BOJAR's son (Fig. 9).

Figure 9. Bull 212 STOJARE, september 1936 (fot. *Erna Mohr*, source: Archive of EBPB)

1939–1942 – The difficult years

The wisents are moved from Långsjön to Stubbsveden in Avesta

In order to reorganize the work with the wisents, the Consul General decides not to follow Erna Mohr's advice completely. He chooses a different path.

First of all, he wants to have more pureblood females. Skansen has too many animals again. The Consul General offers to buy them. In June 1938, four purebred heifers were sent to Långsjön. They were F 261 STORA, F 262 STOJA, F 251 PULLA and F 477 STORMSVALA.

He decided to build a new breeding station for his European bison at Stubbsveden, outside Avesta.

At the same time, two valuable animals were for sale in Amsterdam. However, they were to go to the USA. Erna Mohr and Consul General traveled to Amsterdam. But they had to hurry. Finally they were able to save two purebred animals. In April 1939 they could proudly announce that a bull, 244 ARCOMES, born in 1934, and a young female, 259 ARLETTE, born in 1936, were to be sent to Långsjön.

In 1939 the new breeding center was also ready and all European bison from Långsjön moved to Avesta.

World War II begins and new difficulties

In the newly built breeding station in Avesta, there was plenty of space for the animals. Ten paddocks were built in two wings, in addition to two larger enclosures outside them. The facility was specially built so that the breeding cows and their calves could be easily separated from other animals, such as the big bull. And each animal could be fed individually and monitored by people who lived near the enclosure, as Erna Mohr suggested.

Finally, breeding could begin again. In 1939, three little calves were born at Stubbsveden in Avesta. In 1940 ARLETTE, the female from Amsterdam, had a bull calf, AVLE, and two more calves were born that year. In 1942, four calves were born.

The catastrophe!!!!

The animals begin to emaciate, despite the good care and despite the fact that the feed troughs are filled to the brim. No one could say what was the cause of this. **Between 1939 and 1942, thirteen animals died**, including the very valuable Amsterdam cow ARLETTE and her calf.

Now even the Consul General began to resign. If it was not possible to get the animals healthy again, the whole herd had to be killed, he decided.

After consulting with Erna Mohr, he turned to Professor Dr. Wetzel from Berlin. It was not easy to get a message to the professor and get him to come to Sweden during the burning war. Professor Wetzel came to Avesta and examined the wisents. He found that the animals were suffering from the dreaded lungworm. The first thing he did was to move the entire enclosure to the place in Stubbsveden where we can see the enclosures today. The smaller enclosures were covered with layers of sand, so that the development possibilities of the lungworm were destroyed.

Now the feeding routines were reviewed once again. A Danish feeder named Andreas Olsen from Copenhagen Zoo, who previously cared for the European bison at the Berlin Zoo's famous breeding station, gives a detailed suggestion for feeding methods.

Olsen ends his long letter with the following words: *It is, of course, extremely important that all animals be subjected to a thorough and effective examination after ingestion of the various feeds available, as otherwise it is impossible to determine the effect of the feeds on the individual animal. I believe, however, that for this purpose it is necessary to obtain one who is very careful and interested in the matter, as otherwise it is very difficult to make a daily check.*

Theodor saves the life of a European bison

Theodor Gustavsson was a trained "stable master" and was known to be excellent with all four-legged animals. He was persuaded to work at the European bison park by the veterinarian who had cared for the animals during their difficult time with lungworm.

Otherwise, they would have threatened to kill all the European bison says Theodor Gustavsson, Sweden's first full-time wisent keeper.

The European bison were fed a carefully prepared menu three times a day. Hay and greens were provided every day, and oatmeal (coarsely ground oats) and carrots twice a day.

In the evening, I offer flaxseed, Theodor says. He managed to establish a certain friendly relationship with the wild animals, even if it never quite became trusting. Theodor felt that the bulls were not that dangerous.

For eleven years, Theodor was in charge of Avesta's European bison. When he started his work, there were ten animals left after the lungworm period. Five years after he took over the responsibility for the European bison, he was 60 years old at the time, the number of animals had already doubled, but there was still a lack of breeding cows.

1945–1952 The successful years

On the continent there is another war, the Second World War. It was to last for six years. We know that the First World War ended in disaster for the European bison. What will happen to the hard-bred animals this time? After a ten-year hiatus, the pedigree book will be released again, with only nine breeding centers remaining. A total of 93 European bison had survived the war. Only two breeders were found outside the combat zone. These were the breeding centers in Sweden, Skansen in Stockholm and the Avesta breeding center.

Erna Mohr told that Germany had lost almost all of its European bison herds due to the war. The only remaining breeding centers were the wisents in **Springe** and the animals in **the Munich Zoo**. The enclosure in Boizenburg, from which BOJAR originated, was destroyed. The famous European bison breeding facility at the Berlin Zoo was also bombed to pieces during the Allied final offensive.

In 1945, Alarik Behm dies in Skansen. The Consul General is concerned about the future of the European bison in Sweden and in the world. He is also concerned that so many breeding centers were destroyed during the war.

During the war, many people in Avesta thought that the employees of the breeding centers killed and ate the European bison when food shortages were severe. However, this was not the case. Consul General SAVED ALL ANIMALS, even the hybrids he had. Erna Mohr sent him several angry letters demanding that he kill the hybrids. Although the Consul General offered large sums of money for the hybrids, he does not kill or sell any of them. Instead, he had bought several purebred animals.

In 1947, Erna Mohr finally receives permission from the British Zone authorities in Hamburg to travel abroad. Earlier applications had been denied, but now she traveled from Hamburg through Sweden on Swedish intercity busses, owned, of course, by the Johnson concern. She arrived on a Saturday and stayed in a hotel owned by the iron company of the Johnson concern. Erna Mohr was of course interested to see the new breeding center in Stubbsveden in Avesta. She also wants to check how all the problems had to be solved. She found that the facility was well kept. And she also said that Theodor Gustavsson had feed the animals well and they're in very good condition.

In the archives we find drawings by Erna Mohr, a proposal for shelters for European bison. She loved the forests of Sweden and also did research on her favorite animal (??) when she was in Sweden.

In the 1949 pedigree book there are photos with “four big gays” from Avesta. It is of course the mighty M 244 ARCOMES from Amsterdam. In Avesta he had grown enormously. The other bull is his son M 549 AVONIS. The two

bulls born in Skansen but raised in Avesta are also in the pictures. They are "the big brothers", M 498 STOCK and M 552 STORE.

M 244 ARCOMES became the sire of 13 calves at Avesta, along with four females bred at Skansen. The four sisters are after the combination (M STOJARE and F PUSTELNICA): F 261 STORA, F 262 STOJA, F 581 STOCKA II and F 611 STONNA. One of the daughters of STOCKA, – F 752 AVENA, founded the maternal line, which is still present in Avesta.

European bison and Stainless Steel

In 1948 there were about a hundred European bison in the whole world, Skansen owned 9 animals and had three female calves for which they were looking for a new bull. That year they managed to bring the young bull 652 PUCUL from Białowieża to Skansen.

In October 1950, when the Consul General was in New York, he suddenly received a telegram: the breeding animals in Skansen are offered for international sale!!! And why?

The museum in Skansen was bankrupt, they needed money urgently. The Consul General gets in touch immediately. He wants to buy all 7 animals. There are two cows, two heifers, one heifer calf and one adult bull and one bull calf. Already on November 16, 1950 the animals arrive in Avesta. In terms of monetary value, the seven animals were worth as much as it would have cost to buy a large piece of land!

He saved not only the European bison, but also the Skansen!!! The population of 18 European bison owned by the Consul General was then one of the largest in the world (about 12%). Only Białowieża and Pszczyna in Poland had more.

The brand of the Avesta Iron company – The Wisent

In 1952 Avesta Jernverk (iron company) gets a new brand – the wisent. Why exactly it does this, we will never know. But perhaps the Consul General was proud that the Avesta breeding center was now one of the largest European bison centers in the Western world. It had been a long and difficult road and many worries to get this far.

The bull ARCOMES had developed in the care of the breeding center into one of the largest European bison bulls ever kept in captivity (?). Erna Mohr wrote in her book "Der Wisent", also published that year, that: *Arcomes is today the best living European bison bull of Caucasian descent.*

In September of the same year, the first captive-bred European bison were released back into the Białowieża Forest again. The year 1952 could be called the year of the European bison.

This year also symbolized the "peak" for the Consul General as a business leader and his son Axel Ax:son junior, the mining engineer, moves home with his brother Bo and takes over the company.

In 1956, a weary Consul General dies...

Forester Sven Faxén takes over responsibility for the breeding center. The breeding center begins to import its own bulls. At first mainly from Poland (Niepołomice). But another bull that attracted a lot of attention was the bull 4067 MUKRON, imported from Russia.

New owners of the Iron company want to close the breeding center

The Wisent brand was used by many different companies in the Johnsson Group and others as Avesta Jernverk, Avesta AB and Avesta Sheffield. When the company was to merge with British Steel Stainless, it was obvious that the European bison would also be used as a trademark for this new company.

Hans Jacob Wern wrote: *The wisent was one of the strongest brands in the industry and was of course retained after the merger.*

But that came to an end when the Finnish Outocampo group took over the company. They were not interested in stainless European bison or in running the breeding center.

In 2005, the municipality of Avesta took over the breeding center, and the steel European bison now stands in the front of the municipal building in the middle of Avesta (Fig. 10). After extensive restoration, the municipality also opens the breeding station to visitors in 2012.

And Rikard Wiklund starts as the person responsible for maintaining the park. Together with his team, they begin to rebuild the breeding population in Avesta.

In 2011, two important bulls were imported from Hardehausen, whose offspring are now rebuilding the European bison population in Avesta and Eriksberg, as well as with other breeders.

In these hundred years 403 purebred calves have been born in Långsjön and in Avesta (+ calves of year 2023).

I think that is a good result in a place that many thought was too far north when they started!!!

Figure 10. The Steel Statue of European Bison in Avesta

Afterword

I had the great opportunity to follow the early work in Långsjön and Avesta with the help of several archives.

I have read letters, business papers and old newspapers from the Johnson family archives in Engelsberg. I have also obtained old photos from the archives of the Nordic Museum in Skansen.

Thanks to the EBPB office and Małgorzata Bołbot, I have also seen old photos from Erna Mohr's own archives. Also old papers from the family archive of the late Christian Wendt.

Personal information I have received from the staff in Avesta and from Erland Wadsten, Skansen.

In the early years I started to create a database of all the animals that have ever lived in Sweden and their descendants. And my part in this story started when the Iron company did not want to take over the management of the breeding station. My job was to inform the politicians and officials about how important and well known the Avesta Breeding Center is internationally. The municipal staff also visited Eriksberg before taking over the center.

And it became my life purpose to manage the breeding animals in these two breeding centers, with the best I can and with the support of Prof. Wanda Olech. And to try to find new homes for these important offspring.

Początki szwedzkiej hodowli żubrów

Wstęp – Sto lat restytucji

Historia hodowli Avesta zaczyna się w sobotę 8 września 1923 roku. Konsul Generalny Axel Ax:son Johnson został zaproszony na obiad do domu dobrego przyjaciela. W kieszeni miał gazetę, w której tego dnia był artykuł o Międzynarodowym Towarzystwie Ochrony Żubra, nowo założonym w sierpniu 1923 roku. Czytał też o apelu Sztolcmana, ogłoszonym w Paryżu 2 czerwca, 1923 roku.

Jego gospodarzem na tej kolacji był nikt inny jak nowo mianowany wiceprezes Towarzystwa, światowej sławy Alarik Behm, kurator w Skansen w Sztokholmie.

Behm z powodzeniem hodował żubry w Skansen w Sztokholmie z parą założycieli F 89 BILMA i M 87 BILL.

Podczas kolacji z Alarikiem Behmem Axel Ax:son Johnson wyraził chęć zajęcia się nadwyżką żubrów, na które Skansen nie ma miejsca. Według Alarika Behma, Johnson powiedział: *Mam tam dużo lasów w Västmanland i mogę tam zbudować dla nich zagrodę, jeśli chcesz.*

W listopadzie 1923 r. rusza budowa zagrody dla żubrów w Långsjön... Zaledwie pięć miesięcy po apelu Sztolcmana!

Trzy osoby, które wykonały pracę

Wczesna historia hodowli żubrów szwedzkich to głównie efekt pracy trzech osób. Interesujące jest wiedzieć, co oddani ludzie mogą osiągnąć, kiedy pracują razem. I bardzo miło jest widzieć, że byli w przyjaźni pomimo początkowych różnic. Temu „zespółowi” udało się zbudować hodowlę w Szwecji i wesprzeć restytucję żubra w Europie. To ekscytująca historia do naśladowania, a oni musieli pokonać wiele trudności i przetrwać dwie wojny światowe, i prawie ponieśli porażkę!

Pierwszą z trójki osób był: Alarik Behm – kustosz działu zoologicznego Skansen w Muzeum Nordyckim w Sztokholmie (Fig. 1). Był hodowcą w grupie. Z powodzeniem zaopiekował się trzema zwierzętami, które Skansen otrzymał od Hagenbecka. Ten ostatni przekazał zwierzęta podczas problemów I wojny światowej. Behmowi udało się je hodować w Skansenie. W tamtych czasach niezwykle trudno było utrzymać żubra w niewoli.

Z drugiej strony w Avesta o sukces było jeszcze trudniej. A dzięki konsulowi generalnemu Axelowi Ax:sonowi Johnsonowi (właścicielowi firmy stalowej w Avesta, Fig. 2) z jego zapleczem finansowym i duchem przedsiębiorczości, prawdopodobnie też by się to nie udało.

Trzecią osobą była Erna Mohr z Muzeum Zoologicznego w Hamburgu. Była bardzo zaangażowana we wczesne prace w Szwecji. Często odwiedzała Långsjön, ośrodek hodowlany Avesta i Skansen w Sztokholmie. Udokumentowała poszczególne zwierzęta do księgi rodowodowej i zrobiła dużo zdjęć.

Na początku była bardzo zła na Axela Ax:sona Jonssona, ponieważ nie słuchał jej rad. Ostatecznie udali się razem do Amsterdamu i uratowali dwa żubry przed wysyłką do Stanów Zjednoczonych. Zamiast tego zwierzęta wysłano do Szwecji. Wykonała również rysunki budynków w Stubbsveden w Avesta. Erna Mohr kochała lasy w Szwecji, a także poznawała tu inne zwierzęta. Wielokrotnie odwiedzała Szwecję.

Pierwsza wojna światowa – kiedy to wszystko się zaczęło – w Skansen (Sztokholm)

Samotny byk na wzgórzu!

Historia szwedzkiej hodowli żubrów zaczyna się tak naprawdę w 1910 roku, kiedy to do Szwecji i do Skansenu przybył pierwszy żubr. Byk urodził się w słynnej grupie w berlińskim zoo, 13 BERNADOTTE (ojciec 7 PLUTO i matka bez imienia, numer rodowodowy 8).

Tak napisała o nim Erna Mohr: *Przy swoim rodowodzie i dobrej opiece nie było zaskoczeniem, że wyrósł na silnego i pięknego przedstawiciela wielkiego żubra litewskiego*. Dalej pisze: *na hodowlę żubrów nizinnych czystej krwi w Skansen iw Szwecji nie miał jednak wpływu*. Dziś mówiliśmy, że należy do linii nizinnej, z Białowieży.

Wraz z 89 BILMĄ został ojcem dwóch byków (Tab. 1, Fig. 3). Pierwsze cielę nazwano 91 STOCKWELL w 1920 r., a drugie 92 STOCVOGEL w 1923 r. Pierwsze cielę zostało zabite przez byka, gdy miało zaledwie 6 dni. Drugi niestety również padł po 81 dniach.

W prezencie Skansen otrzymuje dwa ważne żubry hodowlane plus jeszcze jednego!

Nagle – wiosną, 31 marca 1916 roku, słynna firma Hagenbeck w Niemczech podarowała Skansenowi trzy żubry. Powodem było to, że w tym czasie (podczas pierwszej wojny światowej) nie mieli już możliwości podróżowania i wystawiania zwierząt.

Wszystkie trzy zwierzęta były wychudzone i nosiły wyraźne oznaki niedostatków wojennych. Musiały dochodzić do siebie przez kilka lat, a potem te zwierzęta zaczęły się rozmnażać – pisze Alarik Behm.

W tym czasie byk 87 BILL (z zoo w Budapeszcie) i samica 89 BILMA (z Białowieży) miały zaledwie około 1,5 roku, ale oba były czystymi żubrami nizinnymi (Fig. 4, 5). Trzecim zwierzęciem była krowa SIGYN (z zoo w Budapeszcie), która miała około 2,5 roku i sprawiała kłopoty zarówno w Szwecji, jak iw Polsce. Erna Mohr od dawna podejrzewała, że SIGYN ma w sobie krew amerykańskiego bizona. Po 12 latach badań w końcu 1928 roku udało jej się udowodnić, że matka SIGYN Hornitsha (z Askanii Nowej) była mieszańcem bizona i krowy węgierskiego bydła stepowego.

Konsekwencją katastrofy było to, że całe potomstwo SIGYN musiało zostać wycofane z hodowli.

1923–1939. Pierwszy rezerwat żubrów w Långsjön

21 czerwca 1924 rezerwat w Långsjön był gotowy na przyjęcie cieląt ze Skansenu. Sześć z dziesięciu zwierząt ze Skansenu wysłano do Långsjön.

Konsul generalny Axel Ax:son Johnson zapłacił za budowę dużej zagrody i był odpowiedzialny za utrzymanie zwierząt. Zarządzaniem zwierzętami zajmował się personel Konsula Generalnego z jego gospodarstwa w Stora Bjurfors. Jednak Skansen i Muzeum Nordyckie w Sztokholmie nadal był właścicielem zwierząt.

Pierwszym żubrem przewiezionym do Långsjön była jałówka 94 BISKRA, a następnie młody byczek BALDER i jego siostra SVEA. W październiku krowa 90 BILLA została wypuszczona do rezerwatu wraz ze swoim cielęciem mieszańcem FYLGIA. Później do Långsjön przyjechała również stara krowa SIGYN, matka BALDERA i SVEA (Fig. 6, 7).

Na początku wszystko zaczyna się dobrze. Pierwsze cielę w Långsjön urodziło się 5 lipca 1926 r. i był to byk. Jednak pod koniec 1928 roku Erna Mohr odkryła rodowód samicy SIGYN. Całe jej potomstwo musiało zostać wycofane z hodowli.

Pierwsze problemy w Långsjön – historia byka mieszańca BALDERA

Erna Mohr prześledziła rodowód osobników i zrobiła im zdjęcia. Podejrzewała, że matka BALDERA, SIGYN, miała geny bizona. Po 12 latach badań uzyskała dowód: *Dzięki swoim potężnym, zamasytym rogom bardziej przypomina wymarłego żubra stepowego (Bison priscus) niż żubra – pisze.*

Byk BALDER był jednym z potomków SIGYN. Alarik Behm zdecydował, że BALDERA należy natychmiast wycofać z hodowli.

2 grudnia 1928 r. do Långsjön podjechała ciężarówka, która zabrała byka i jego syna LILL-BALDERA do Hagenbeck w Stelingen. Po dwóch tygodniach został przewieziony do zoo we Frankfurcie. Tam przybył w bardzo złym stanie i padł w styczniu 1929 roku.

„Byk gigant” z Niemiec

Na miejsce BALDERA poszukiwano byka czystej krwi żubra. Erna Mohr zarezerwowała dla Långsjön młodego byka z berlińskiego zoo o imieniu BERNSTEIN. Ale nigdy nie dotarł on do Szwecji.

Dr Lutz Heck, ówczesny dyrektor berlińskiego zoo, pisał w swojej książce (Tiere – Mein abenteuer, Erlebnisse in Wildnis und Zoo): *W 1928 roku sprowadziłem do Springe jednego z najpiękniejszych i największych byków czystej krwi obecnie żyjących, słynnego Bernsteina.*

Jego planem było wysłanie BERNSTEINA do Schorfheide i krzyżowanie tam z bizonami. Ale na szczęście BERNSTEIN mógł zostać w Springe.

Ale w Springe był inny młody byk, młody byk 156 BOJAR (Fig. 8). Urodził się w Boizenburgu 23 maja 1926 roku. Najpierw wysłano go do Springe, ale atakował ludzi, a także łamał na tysiąc kawałków grube belki otaczające zagrodę. Dlatego nie chcieli go już w Springe. Zwrócili go firmie Carl Hagenbeck, która miała polecenie przewiezienia go w miejsce, gdzie będzie mu lepiej.

Więc BOJAR przyjechał do Szwecji zamiast BERNSTEINA, niektórzy nazywali go gigantem z Niemiec. Przez jakiś czas był w Skansenie i miał cielę z krową BILMA, potem został wysłany do Långsjön.

Erna Mohr po raz pierwszy zobaczyła BOJARA w Långsjön w 1936 roku, miał wtedy sześć lat. Dzięki przewiezieniu do Långsjön mógł on swobodnie biegać jak byk, którym jest, ale Erna Mohr nie zgadzała się, że można go nazwać gigantycznym bykiem. Opisuje go nawet jako raczej krótkonogiego i niskiego. Z drugiej strony jest bardzo umięśniony, ma mocną budowę kostną i przez to jest cięższy od byka nizinnego. Powiedziała też: *Nazywanie Bojara gigantycznym bykiem w 1920 roku w Niemczech, kiedy miał zaledwie trzy lata, musi być uważane za pochlebstwo!* BOJAR stał się ważnym osobnikiem dla szwedzkiej historii hodowli wraz ze swoim synem 212 STOJARE (Tab. 2).

Wraz z dwoma polskimi krowami z Białowieży (211 PUSTOLKA i 256 PUSTELNICA córkami 163 BORUSSE i 161 BISCAYA) budował populację żubrów w Szwecji. Nadwyżki zwierząt ze Skansenu trafiły do Långsjön, a później do Avesty.

Więcej kłopotów... Mały czerwony dom płonie!

W 1935 roku spłonął mały czerwony domek, w którym mieszkał opiekun żubrów i jego rodzina. Rodzina musi przenieść się do dworu.

Nastał czas, kiedy nie ma nikogo, kto mógłby stale monitorować populację żubrów, były tylko dokarmiane. Byk BOJAR sprawia trudności, zabijając zarówno własne cielęta, jak i inne zwierzęta żyjące w zagrodzie, takie jak małe konie i duży łoś. Często próbował przeskoczyć przez płot.

Erna Mohr jest zdenerwowana, że nie ma nikogo, kto mógłby na bieżąco monitorować hodowlę w Långsjön, jak to było kiedyś. Pisze list do konsula, że w pierwszej kolejności musi

odbudować spalony dom. A zwierzęta muszą mieć swoją regularną opiekę i być kilka razy dziennie pod kontrolą. [...] Byk BOJAR, który jest oczywiście cennym zwierzęciem hodowlanym, odebrał już życie kilku cielętom – więc liczebność stada nie może rosnąć, przynajmniej w ostatnich latach.

Konsul Generalny jest zaniepokojony i myśli o innym rozwiązaniu. W 1936 r. kupuje od Skansen żubry przebywające w Långsjön. Erna Mohr przyjeżdża do Szwecji i Långsjön, aby osobiście obejrzeć zwierzęta.

Była też w Skansenie i zrobiła zdjęcie samca 212 STOJARE, syna BOJARA (Fig. 9).

1939–1942 – Lata trudne

Żubry zostają przeniesione z Långsjön do Stubbsveden w Avesta.

W celu reorganizacji pracy z żubrami Konsul Generalny postanawia nie stosować się do rady Erny Mohr. Wybiera inną drogę.

Przed wszystkim chce mieć więcej samic czystej krwi. Skansen znów ma za dużo zwierząt. Konsul generalny proponuje ich zakup. W czerwcu 1938 r. do Långsjön wysłano cztery jałówki czystej krwi. Były to: 261 STORA, 262 STOJA, 251 PULLA i 477 STORMSVALA.

Postanowił zbudować nową zagrodę hodowlaną dla swoich żubrów w Stubbsveden, niedaleko Avesta.

W tym samym czasie w Amsterdamie wystawiono na sprzedaż dwa cenne zwierzęta. Miały one jednak wyjechać do USA. Erna Mohr i konsul generalny udali się do Amsterdamu. Ale musieli się spieszyć. W końcu udało im się uratować dwa żubry. W kwietniu 1939 roku mogli z dumą ogłosić, że byk 244 ARCOMES urodzony w 1934 roku i młoda samica 259 ARLETTE urodzona w 1936 roku zostaną wysłane do Långsjön.

W 1939 roku nowy ośrodek hodowli był również gotowy i wszystkie żubry z Långsjön przeniesiono do Avesta.

Rozpoczyna się II wojna światowa i nowe trudności

W nowo wybudowanym ośrodku hodowlanym w Avesta było dużo miejsca dla zwierząt. W dwóch częściach zbudowano dziesięć mniejszych zagród, a dodatkowo dwie większe zagrody po zewnętrznej stronie ośrodka. Obiekt został specjalnie zbudowany, aby krowy i ich cielęta można było łatwo oddzielić od innych zwierząt, takich jak dorosły byk. I każde zwierzę mogło być karmione indywidualnie i monitorowane przez ludzi mieszkających w pobliżu zagrody, jak sugerowała Erna Mohr.

Wreszcie hodowla mogła się rozpocząć od nowa. w 1939 roku w Stubbsveden w Avesta urodziły się trzy cielęta. w 1940 r. samica ARLETTE z Amsterdamu urodziła byka AVLE i w tym samym roku urodziły się jeszcze dwa cielęta. W 1942 roku urodziły się cztery cielęta.

Katastrofa!!!!

Zwierzęta zaczynają chudnąć mimo dobrej opieki i koryt wypełnionych po brzegi. Nikt nie potrafił powiedzieć, co jest tego przyczyną. W latach 1939–1942 padło trzynaście zwierząt, w tym bardzo cenna amsterdamska krowa ARLETTE i jej cielę.

Teraz nawet Konsul Generalny zaczynał myśleć o rezygnacji. Uznał, że jeśli nie można wyleczyć zwierząt, trzeba zabić całe stado.

Po konsultacji z Erną Mohr zwrócił się do profesora dr Wetzla z Berlina. Niełatwo było przekazać profesorowi wiadomość i skłonić go do przyjazdu do Szwecji w czasie trwającej wojny. Profesor Wetzel przybył do Avesty i zbadał żubry. Odkrył, że zwierzęta cierpią z powodu inwazji

nicienia płucnego. Pierwszą rzeczą, jaką zrobił, było przeniesienie całego stada w miejsce w Stub-sveden, gdzie dziś możemy je oglądać. W mniejszych zagrodach nasypywano warstwę piasku, aby uniemożliwić rozwój nicieni płucnych.

Dodatkowo zweryfikowano procedury karmienia. Duński hodowca Andreas Olsen z ogrodu zoologicznego w Kopenhadze, który wcześniej opiekował się żubrami w słynnym stadzie berlińskiego zoo, przekazuje szczegółową sugestię dotyczącą metod karmienia.

Olsen kończy swój długi list następującymi słowami: *Oczywiście niezwykle ważne jest, aby wszystkie zwierzęta zostały poddane dokładnemu i skutecznemu badaniu po spożyciu różnych dostępnych pasz, ponieważ w przeciwnym razie nie można określić wpływu pasz na pojedynczym zwierzęciu. Uważam jednak, że w tym celu trzeba pozyskać kogoś, kto jest bardzo uważny i zainteresowany sprawą, bo inaczej bardzo trudno jest codziennie sprawdzać.*

Teodor ratuje życie żubrom

Theodor Gustavsson był wyszkolonym „opiekunem” i był znany z tego, że doskonale radził sobie ze wszystkimi czworonożnymi zwierzętami. Do pracy w parku żubrów namówił go lekarz weterynarii, który opiekował się zwierzętami w trudnym okresie inwazji nicieniem płucnym.

W przeciwnym razie zagroziliby wybiciem wszystkich żubrów – mówi Theodor Gustavsson, pierwszy pełnoetatowy opiekun żubrów w Szwecji.

Żubry trzy razy dziennie karmione były starannie przygotowaną karmą. Codziennie dostarczano siano i zielonkę, a dwa razy dziennie grubo gnieciony owies (płatki owsiane) i marchew.

Wieczorem oferuję siemię lniane – mówi Theodor. Udało mu się nawiązać pewne przyjacielskie relacje z dzikimi zwierzętami, nawet jeśli nigdy nie przerodziły się one w ufność. Theodor czuł, że byki nie są aż tak niebezpieczne.

Przez jedenaście lat Theodor był odpowiedzialny za żubry w Avesta. Kiedy zaczynał swoją pracę, po okresie inwazji nicieni płucnych pozostało dziesięć zwierząt. Pięć lat później, w wieku 60 lat, liczba zwierząt już się podwoiła, ale wciąż brakowało krów hodowlanych.

1945–1952 Lata pomyślności

Na kontynencie trwa kolejna wojna, druga wojna światowa. Trwa przez sześć lat. Wiemy, że I wojna światowa zakończyła się katastrofą dla żubrów. Co tym razem stanie się ze zwierzętami? Po dziesięcioletniej przerwie księga rodowodowa zostanie ponownie wydana, a pozostanie tylko dziewięć zagród hodowlanych. Łącznie wojnę przeżyły 93 żubry. Poza strefą walk znajdowały się tylko dwie hodowle. Były to ośrodki hodowlane w Szwecji, Skansen w Sztokholmie oraz ośrodek hodowlany Avesta.

Erna Mohr powiedziała, że w wyniku wojny Niemcy straciły prawie wszystkie swoje stada żubrów. Jedynymi pozostałymi ośrodkami hodowlanymi były żubry w Springe i zwierzęta w monachijskim zoo. Zniszczeniu uległa zagroda w Boizenburgu, z której wywodził się BOJAR. Słynna hodowla żubrów w berlińskim zoo została również zbombardowana podczas ostatecznej ofensywy aliantów.

W 1945 roku w Skansenie umiera Alarik Behm. Konsul Generalny jest zaniepokojony przyszłością żubrów w Szwecji i na świecie. Martwi się też, że tak wiele zagród hodowlanych zostało zniszczonych w czasie wojny.

W czasie wojny wielu mieszkańców Avesty uważało, że pracownicy ośrodków hodowlanych zabijali i zjadali żubry, gdy brakowało żywności. Tak jednak nie było. Konsul Generalny URATOWAŁ WSZYSTKIE ZWIERZĘTA, nawet mieszańce, które posiadał.

Erna Mohr wysłała mu kilka gniewnych listów, żądając zabicia mieszańców. Chociaż Konsulowi Generalnemu oferuje się duże sumy pieniędzy za nie, nie zabija ani nie sprzedaje żadnego z nich. Zamiast tego kupuje kilka czystej krwi zwierząt.

W 1947 r. Erna Mohr otrzymuje wreszcie zezwolenie władz strefy brytyjskiej w Hamburgu na wyjazd za granicę. Wcześniejsze podania były odrzucane, ale teraz podróżowała z Hamburga przez Szwecję szwedzkimi autobusami międzymiastowymi, należącymi oczywiście do koncernu Johnson. Przyjechała w sobotę i zatrzymała się w hotelu należącym do firmy stalowego koncernu Johnson. Erna Mohr była przede wszystkim zainteresowana nowym centrum hodowlanym w Stubbssveden w Avesta. Chce też sprawdzić, jak udało się rozwiązać wszystkie problemy. Stwierdziła, że obiekt jest dobrze utrzymany. Powiedziała też, że Theodor Gustavsson dobrze karmił zwierzęta i są w bardzo dobrej kondycji.

W archiwach odnajdujemy rysunki Erny Mohr, propozycję schronień dla żubrów. Uwielbiała lasy Szwecji, a także prowadziła badania nad swoim ulubionym zwierzęciem (??), kiedy była w Szwecji.

W księdze rodowodowej z 1949 roku znajdują się zdjęcia z "czterema wielkimi samcami" z Avesty. To oczywiście potężny 244 ARCOMES z Amsterdamu. W Aweście ogromnie się rozwinął. Drugi byk to jego syn 549 AVONIS. Na zdjęciach są również dwa byki urodzone w Skansen, ale wychowane w Avesta. To „duzi bracia”, 498 STOCK i 552 STORE.

Samiec 244 ARCOMES został ojcem 13 cieląt w Avesta, wraz z czterema samicami wyhodowanymi w Skansen. Cztery siostry są po rodzicach: M STOJARE i F PUSTELNICA to: 261 STORA, 262 STOJA, 581 STOCKA II i 611 STONNA. Jedna z córek STOCKI, 752 AVENA, założyła linię matczyną, która jest obecna w Aweście do dziś.

Żubr i stal nierdzewna

W 1948 roku na całym świecie żyło około stu żubrów, Skansen posiadał 9 z nich w tym trzy młode samice, dla których poszukiwano nowego byka. W tym roku udało się sprowadzić młodego samca 652 PUCUL z Białowieży.

W październiku 1950 r., kiedy Konsul Generalny przebywał w Nowym Jorku, otrzymał nagle telegram: żubry hodowlane w Skansenie są wystawione na sprzedaż!!! I dlaczego?

Muzeum w Skansenie zbankrutowało, pieniądze były pilnie potrzebne. Konsul Generalny kontaktuje się natychmiast. Chce kupić wszystkie 7 zwierząt. Są to dwie krowy, trzy jałówki, jeden dorosły byk i jeden młody byk. Już 16 listopada 1950 r. zwierzęta przybywają do Avesty. Te siedem zwierząt było wartych tyle, ile kosztowałby zakup dużego kawałka ziemi!

Uratował nie tylko żubry, ale i Skansen!!!

Populacja 18 żubrów należących do Konsula Generalnego jest obecnie jedną z największych na świecie (ok. 12%). Tylko Białowieża i Pszczyna w Polsce miały więcej.

Marka firmy Stal Avesta – Żubr

W 1952 roku Avesta Jernverk (firma stalowa) otrzymuje nową markę – żubra. Dlaczego konsul to robi, nigdy się nie dowiemy. Ale być może Konsul Generalny był dumny, że ośrodek hodowli żubrów Avesta był obecnie jednym z największych ośrodków żubrów w świecie zachodnim. To była długa i trudna droga z wieloma problemami, ale udało się zająć tak daleko.

Byk ARCOMES rozwinął się pod opieką ośrodka hodowlanego na jednego z największych byków, jakie kiedykolwiek trzymano w niewoli (?). Erna Mohr napisała w swojej książce „Der Wisent”, również wydanej w tym samym roku, że *Arcomes jest dziś najlepiej żyjącym bykiem żubra pochodzenia kaukaskiego.*

We wrześniu tego samego roku reintrodukowano do Puszczy Białowieskiej pierwsze wyhodowane w niewoli żubry. Rok 1952 można by nazwać „rokiem żubra”.

Ten rok był także symbolem „szczytu” Konsula Generalnego jako lidera biznesu i jego syn Axel Ax:son junior, inżynier górnictwa, przeprowadza się do domu ze swoim bratem Bo i przejmuje firmę.

W 1956 roku umiera zmęczony Konsul Generalny...

Leśnik Sven Faxén przejmuje odpowiedzialność za ośrodek hodowlany, który importuje samodzielnie byki do hodowli. Początkowo głównie z Polski (Niepołomice). Ale innym bykiem, który wzbudził duże zainteresowanie, był importowany z Rosji samiec 4067 MUKRON.

Nowi właściciele firmy chcą zamknąć ośrodek hodowlany

Marka żubr była używana przez wiele różnych firm z grupy Johnsson, między innymi Avesta Jernverk, Avesta AB i Avesta Sheffield. Kiedy firma miała się połączyć z British Steel Stainless, było oczywiste, że żubr będzie również używany jako znak towarowy tej nowej firmy.

Hans Jacob Wern napisał: *Żubr był jedną z najsilniejszych marek w branży i oczywiście został zachowany po fuzji.*

Ale to się skończyło, gdy fińska grupa Outocoompo przejęła firmę. Nie byli zainteresowani nierdzewnym żubrem jak i prowadzeniem ośrodka hodowlanego.

W 2005 r. gmina Avesta przejęła ośrodek hodowlany, a stalowy żubr stoi teraz przed budynkiem komunalnym w środku Avesty (Fig. 10). Po gruntownej renowacji gmina w 2012r. otwiera również ośrodek hodowlany dla zwiedzających.

A Rikard Wiklund rozpoczyna pracę opiekuna odpowiedzialnego za utrzymanie ośrodka. Wraz ze swoim zespołem rozpoczyna odbudowę stada hodowlanego w Avesta.

W 2011 r. z Hardehausen sprowadzono dwa ważne byki, których potomstwo tworzy obecną populację żubrów w Avesta i Eriksberg, a także w innych hodowlach.

W ciągu tych stu lat urodziły się 403 cielęta czystej krwi w Långsjön i w Avesta (+ cielęta z roku 2023).

Myślę, że to dobry wynik w miejscu, które wielu uważało na początku za położone zbyt daleko na północ!!!

Posłowie

Miałem wspaniałą okazję śledzić wczesne prace w Långsjön i Avesta dzięki poznaniu materiałów w archiwach.

Czytałem listy, dokumenty handlowe i stare gazety z archiwum rodziny Johnsonów w Engelsbergu. Pozyskałem też stare zdjęcia z archiwum Muzeum Nordyckiego w Skansenie.

Dziękuję biuru KRŽ i Małgorzacie Bołbot, obejrzałam też stare zdjęcia z archiwum Erny Mohr. Również stare papiery z rodzinnego archiwum nieżyjącego już Christiana Wendta.

Dane osobowe, które otrzymałem od personelu Avesta i Erlanda Wadsten, Skansen.

We wczesnych latach zacząłem tworzyć bazę danych wszystkich zwierząt, które kiedykolwiek żyły w Szwecji i ich potomstwa. A mój udział w tej historii zaczął się, gdy firma Stalowa nie chciała przejąć zarządzania ośrodkiem hodowli. Moim zadaniem było informowanie polityków i urzędników o tym, jak ważny i znany jest Ośrodek Hodowli Żubrów w Avesta na arenie międzynarodowej. Przed przejściem Ośrodka pracownicy gminy Avesta odwiedzili rezerwat w Eriksberg.

I stało się moim życiowym celem prowadzenie hodowli zwierząt w tych dwóch ośrodkach hodowlanych, najlepiej jak potrafię, przy wsparciu prof. Wandy Olech. I spróbować znaleźć nowy dom dla tego ważnego potomstwa.
